

2. Богиня Д.П., Гришова О.А. Основи економіки праці: Навч. посіб. для студ. екон. спец. – 2 вид., стер. – К.: Знання – Прес, 2001. – 314 с.

3. Волківська А.М. Теоретичні підходи щодо зайнятості населення (зарубіжний досвід). – Социально-экономические аспекты промышленной политики. Рынок труда и занятость. Сб. науч. тр. – Т.3.– Донецк, 2003. – 396 с.

4. Коваленко Н.І. Продуктивна зайнятість та інвестування економіки. – Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. Випуск 9. – Київ, 1999. – 250 с.

5. Закон України “Про зайнятість населення” (із змінами та доповненнями до Закону України “Про внесення змін до Закону України “ Про зайнятість населення” від 21 листопада 1997 року). – К., 1999. – 16 с.

Research of problem of modern busy status on the basis of theoretical its ground, in transition from command-administrative to the market economy the conceptual ways of decision of problems of employment are resulted.

Косенко Є.В.

РОЗВИТОК ГЕНДЕРНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті висвітлено період новітніх технологій та культурних перетворень, в якому на даний час знаходиться людство. Він становить один з останніх етапів у черзі подібних перетворень створення та формування суспільства.

Ключові слова: *гендерні відносини в суспільстві, товарне виробництво, буржуазний жіночий рух, попит на розумову працю, робоча сила, гендерні відносини в суспільстві, вітчизняна традиція теоретизування над проблематикою статі, інституційне середовище, інституційна структура.*

I. Вступ. Період новітніх технологій та культурних перетворень, в якому на даний час знаходиться людство, є одним з останніх етапів у черзі подібних перетворень створення та формування суспільства. Протягом довготривалої історії його існування виникали нові технології, які впливали на всі сторони життєдіяльності. У подальшому ставилися нові запитання, вирішувалися проблеми, котрі надавали необмежені можливості тим, хто не обходив їх увагою, тобто формували ринки праці [7, 36]. Економічні імперативи, що виникали, набували високих пріоритетів лише в тому суспільстві, яке забезпечувало добробут всіх своїх членів. Така можливість здійснювалася при відповідному рівні розвитку інституційного середовища та інституційної структури. В науковій літературі під інституційною структурою розуміють відповідний впорядкований набір норм та правил, що формує моделі економічної поведінки та системи обмеження для суб'єктів господарювання.

II. Постановка завдання. Головним елементом інституційного середовища являється соціальний інститут. Тобто певні норми та правила, які визначають взаємостосунки між людьми [9]. Інституційне середовище завжди задавало рамки функціонування економіки та суспільства протягом того або іншого проміжку часу [11].

Світ, що змінювався, характеризувався новими цінностями: велике значення надавалося цивільному життю, відчуттю співдружності, шанувалися комерція та соціальна мобільність. На цьому етапі розвитку суспільства виникає поняття «раціональності» як соціальної норми. З точки зору М.Вебера, раціональність західної людини виникла при заміні архаїчних інститутів феодалного суспільства на нові у вигляді Реформації, Просвітництва, Протестантства. Вони створили передумови аскетичного капіталізму при одночасному прагненні до прибутків та особистої відмови від задоволень [2, 66].

Загальновідомо, що співробітництво в захисті прав людини розвивалося спочатку без будь-якого врахування факту безправності жінок у більшості країн світу. Уявлення про рівність чоловіків та жінок дуже повільно завойовували визнання в суспільстві, хоча сама ідея рівності всіх людей зовсім не була чужою для людства, справа, як правило, не доходила до рівноправності жінок. Навіть просвітники XVII – XVIII ст., які закладали філософські підвалини уявлень про право на рівність як про природне право людини, котре належить кожному від народження, нерідко обходили питання про права жінок [19, 20]. Розвиток такого плану ген-

дерних відносин в суспільстві можна об'єднати за загальним сучасним поняттям глобальної культури людства, яку передбачав В.В.Вернадський, називаючи її ноосферою, тобто сферою розуму [3].

III. Результати. Перша промислова революція в західному світі кінця XVII – початку XVIII сторіччя стала тим проміжком часу, коли використання нових технологій та моделей ведення бізнесу привело до революціонізації промисловості, комерції та суспільства. Масове виробництво сприяло росту різноманітних товарів повсякденного використання. Виникло товарне виробництво, яке перетворилося на стандартизований і механізований процес. Передумови товарного виробництва склалися дуже довго. До них належав розвиток натурального обміну, формування торгового і лихварського капіталу, суспільний розподіл праці між селом і містом, вузька і розгалужена спеціалізація праці у межах ремісничого та мануфактурного виробництва, перехід від натурального присвоєння додаткового продукту до грошового (збільшення масштабів грошової ренти при феодалізмі). З часом, починаючи з XVII ст., металеві гроші поволи стали витіснятися паперовими. В історії товарному виробництву передувало натуральне (первіснообщинний, рабовласницький і значною мірою феодальний лад). Сутністю натурального господарства було те, що всі вироблені продукти праці використовувалися для задоволення потреб самих виробників. Створюваний у суспільстві додатковий продукт (рабами чи кріпаками) також привласнювався в натуральній формі, наприклад: натуральна рента при феодалізмі.

У науковій літературі товарне виробництво визначають як історичну форму виробництва, коли всі вироблені продукти праці призначені не для безпосереднього задоволення потреб самих виробників, а для обміну їх на ринку за допомогою купівлі-продажу.

Завершення процесу становлення класичної форми товарного виробництва відбулося при капіталізмі, тобто в той період часу, коли в наслідок буржуазних революцій більшість людей отримали особисту свободу. На ринку з'явився останній, але необхідний товар – робоча сила. Робоча сила (здатність до праці) стала товаром. Вона продавалася, коли її власник, тобто людина, яка

не була чияюсь власністю, особисто вільна, не володіла власними знаряддями праці, була позбавлена постійних коштів до існування. Сутність товарного виробництва стала розкриватися через поняття товару і його властивостей. Товар ставав продуктом праці, що був призначений для обміну, тобто тим, що вироблялося людьми у процесі всіх видів діяльності та обмінювалося на ринку (в основному за гроші через продаж) на інші товари. З'явилося поняття еквівалентної форми вартості. Загальним еквівалентом був товар, який у масі товарів став еквівалентом для всіх інших, з його споживчою вартістю. У товарному виробництві гроші набували статусу загального посередника. Вони з'явилися як остання форма загального еквівалента [4, 146].

Нові фабрики та велика кількість майстерень перестали ототожнюватися із місцем роботи в домашніх умовах. Була розроблена ділова модель організації виробництва. Виникло поняття найманої робочої сили та ринку праці. Поняття «домашній кров» і «робоче місце» почали існувати окремо. На фабриках стала використовуватися дешева жіноча та дитяча праця, яка не оплачувалася на рівні з чоловічою.

Зовсім не однозначним було ставлення до цього питання в політичній і правовій думці, що не сприяло ані прогресу в правовому закріпленні захисту прав жінок в національному законодавстві, ані співробітництву в цьому напрямку і міжнародних відносинах. Тому становлення ідеології прав людини та правове закріплення цих прав відбувалося у формі політико-правових декларацій, які не враховували особливості стану тих чи інших категорій населення, в тому числі жінок, і тому не могли бути використані для забезпечення рівноправності, а тим більше, рівності можливостей осіб, що належать до різних статей [6]. Прихід жінки у сферу виробництва дав їй не тільки відносну матеріальну незалежність, але й привів до відомого перевороту в сімейних стосунках. Шлюб для працюючої жінки перестав бути єдиною формою забезпечення її матеріального існування. В суспільстві того часу шлюб перетворився на грошовий розрахунок. Там, де грошовий розрахунок не отримував задовільного вирішення, буржуазна жінка залишалася поза межами сімейного життя. Ріст змуше-

ної безшлюбності поставив перед жінкою питання про самостійний заробіток. Це питання стало одним з основних факторів буржуазного жіночого руху, що виник у ХІХ сторіччі. Буржуазний устрій пред'явив значний попит на розумову працю – працю вчителів, юристів, лікарів, журналістів і т.п. Цей попит не міг бути задоволений за рахунок використання на ринку праці тільки чоловіків, тому багато жінок буржуазного походження, які не мали можливостей виконання свого традиційного призначення у межах сім'ї, прагнули опанувати ці професії. Здобуття фаху гарантувало їм не тільки матеріальну незалежність, але й зберігало класову приналежність та спосіб життя. На шляху реалізації прагнень жінок стояла нерівність в галузі освіти. Тому, на відміну від пролетарського жіночого руху, який виставляв у якості основних вимог покращення умов праці, рівність з чоловіками в оплаті праці, гаслами буржуазного жіночого руху стала боротьба за рівність в галузі освіти. Ця проблема перестала бути проблемою окремих особистостей, здібності та суспільний темперамент яких не знаходили задоволення у традиційному сімейному призначенні. Попит на досвідчені кадри сформував пропозицію. Тому буржуазні держави майже одночасно проводили реформи загальної та середньої жіночої освіти та починали допускати жінок до вищої жіночої освіти, шляхом створення спеціальних жіночих курсів, або дозволяли відвідувати вже існуючі університети [13, 215-216].

З першої половини ХХ ст. законодавство окремих держав під впливом масових жіночих рухів почало приділяти увагу захистові прав жінок. У цей час в міжнародному праві починають з'являтися норми, які повною мірою можна віднести до таких, що захищають права жінок. В першу чергу такі норми були спрямовані проти торгівлі жінками. На початку ХХ ст. було підписано серію міжнародних конвенцій. Ці міжнародні правові документи були спрямовані проти рабства як загально людського явища, без будь якої різниці щодо статі, об'єкта рабства чи работоргівлі. Зосередження уваги на забороні торгівлі жінками не викликало сумнівів у наявності особливостей «чоловічої» і «жіночої» работоргівлі. Пізніше, в 50-х роках, зміст поняття «работоргівля жінками» був

в міжнародному праві значно розширений і охопив інститути та звичаї, які подібні до рабства, тобто постало питання про боротьбу з найбільш варварськими культурними традиціями, які закріплювали залежність жінок від чоловіків. Культура спілкування, як ресурсний потенціал, стає визначним напрямком для подальшого розвитку суспільства без дискримінації чоловіків та жінок.

Україна сьогодні переживає складний період реформування і структурних перетворень. Глобальні зміни в господарському механізмі, перехід від планово-адміністративних засад функціонування економіки до впровадження ринкових методів, вимагають послідовної державної політики, наукових підходів, дотримання постулатів економічних законів. На жаль цього за роки незалежності українського суспільства так і не було досягнуто. В країні розпочався фізичний розпад продуктивних сил, з випереджаючим руйнуванням науково-технічного та інтелектуального потенціалу суспільства. Знецінюються мотиваційні стимули для продуктивної праці. Відбувається масова декваліфікація кадрів та відтік молоді із галузей науки та техніки, освіти і культури [5].

Вихід з глибокої економічної і соціальної кризи багато науковців бачать на основі зростання вітчизняного виробництва, підвищенні його конкурентоспроможності на світовому ринку [12]. Найважливішим потенціалом економічного зростання у межах сучасного технологічного способу виробництва є робоча сила, що характеризується високим рівнем освіти, забезпечує реалізацію творчих здібностей, мобільність, здатність до інтелектуальної праці. Рівень кваліфікації робочої сили, організація та мотивація праці, розглядаються діловими колами як найважливіша ланка здатна здійснити вихід українського суспільства з економічної та соціальної кризи. Такі науковці як В.Е. Семенов і І.Ю. Білоус, при розгляді гендерного забарвлення ринків робочої сили на перше місце ставлять і кадровий потенціал.

Злагожденість ефективної праці відкритих економічних систем забезпечується інституційними структурами та інституційними середовищами. Інституційна структура є базою для господарської діяльності у вигляді політичних, етично-соціальних та правових норм. Інституційне середовище крім стійких

інститутів включає в себе динамічні, які змінюються в залежності від умов [8]. Мотиваційний спектр суб'єктів, що господарюють, в більшій мірі залежить від неформальних інститутів або господарської етики, які функціонують в суспільстві, тобто залежать від культурного потенціалу. Господарська етика визначає «дух» епохи [2, 43-44].

Новою та актуальною проблемою в системі господарювання України, при створенні неформальних інститутів (господарської етики), є гендерні відносини. Господарська етика регулює поведінку чоловіків і жінок, як індивідів, здатних до діяльності, що формують ринки робочої сили на ринку праці будь-яких країн. Господарська етика крім регуляції поведінки індивідів в економіці, іманентно включена в інституційне середовище. Вона залишається самостійним соціальним інститутом, що здатний до еволюції. Так, протягом часу еволюціонували соціальні стосунки між чоловіками і жінками, створюючи поняття «гендеру». Поняття «господарської етики» можна віднести до більш загального поняття – «культури господарювання». Опанування цього поняття багатьма чоловіками та жінками здатне значно підвищити якість соціальних стосунків в суспільстві.

З'явившись у вітчизняних соціальних і гуманітарних студіях на початку 1990-х років, термін «гендер» та пов'язана з ним проблематика набули вибухоподібного поширення і розвитку, оскільки апелювали до найглубочішого з поділів людства – поділів на статі [1, 17, 18].

Контекст появи гендерних досліджень, як нового наукового напрямку, став видимим лише в останній час. В Україні його склали: вітчизняна традиція теоретизування над проблематикою статі, що визначала її як маргінальну і розглядала побіжно, і суспільні практики радянських, а пізніше, і пострадянських країн. У плані існування пострадянського суспільства відбувся конфлікт між номінально егалітарною ідеологією та подальшими, вже посттоталітарними, суспільними перетвореннями, які відновлювали соціальну ієрархію. В незалежній Україні колишні рівні громадяни розмежувалися за соціально-економічними, віковими, етнічними, та, як виявилось, – гендерними ознаками. До наших днів існує сте-

реотипна думка про те, що в розвиненому суспільстві з його інноваціями та новими формами торгівлі, слід спочатку підняти економічний добробут, а вже потім можна дбати про розвиток гендерної рівності. Гендерна проблематика пронизує всі сфери суспільства. І «порядок денний» з точки зору Л.В. Таран, має бути тільки одночасно-ступовий. Це, зокрема, як констатує автор, доведено конкретно-історичним досвідом Швеції, Німеччини та інших країн [14, 16].

З точки зору сучасної економічної теорії, майбутнє української економіки багато в чому визначається тим, наскільки інституційна структура буде відповідати вимогам раціональних правил економічної доцільності та нормам соціальної солідарності. Розвиненість сучасної економіки визначається ступенем втручання моральних інститутів. Успішність будь-якої економіки залежить від підґрунтя (базису) моральних прав та моральних обов'язків. Вважають, що економічні імперативи набувають високого пріоритету тільки в тому суспільстві, яке забезпечує благополуччя всіх своїх членів, що можливо тільки при відповідному рівні інституційної структури та інституційного середовища. Будь-який інститут – це набір правил. Якщо конституція є базисним правилом для суспільства, то правила, які визначають можливі форми організації господарської діяльності, є – економічними. Закріплення їх в написаному Праві роблять їх формальним інститутом. За їх порушення передбачені економічні санкції. Становлення і розвиток формальних інститутів неможливі без наявності в суспільстві неформальних інститутів. Ними являються загально визнані норми поведінки, внутрішнє обмеження діяльності. [10]. Неформальні інститути, на відміну від формальних, утверджуються поступово і є спадщиною культури. З точки зору Д. Норта, якщо формальні правила можна відмінити за день, то неформальні – не можна [10, 10]. Підсилення ролі неформальних правил відбувається на етапах, коли формальні закони не відповідають рівню суспільного розвитку, а саме – на етапах реформування соціально-економічної системи. Органічне поєднання формальних і неформальних інститутів створює інституційну структуру. Інституційне середовище, в свою чергу формує матрицю розвитку, виз-

начає «правила гри» для суб'єктів (чоловіків та жінок) господарювання. Воно створює умови та орієнтує функціонування господарств за альтернативним напрямком. Процес реформування економіки означає формування іншого інституційного середовища, що відповідає новим завданням і меті [8, 98]. Гендерний рух, як неформальний інститут, прагне позитивно впливати на оновлення інституційного середовища, становлячи його складову. Позитивний вплив гендеру на ринок праці особливо яскраво проявився в економіці скандинавських країн [14].

Під загальною назвою «гендерних досліджень» в українському науковому та освітньому полі функціонують одночасно майже всі теоретичні пропозиції, так чи інакше заангажовані на висвітлення жінок та чоловіків та їхніх суспільних ролей: від «філософії статі» і до соціо-конструктивістських підходів. Другим аспектом цієї проблеми є міждисциплінарний характер гендерних досліджень, що зумовлює їх залежність від теоретичних засад та методологічних стандартів, прийнятих у тій чи іншій науковій дисципліні. В центрі уваги світової спільноти при новому динамічному напрямі в області економічної теорії і наукових досліджень знаходяться аналіз економічних відмінностей між чоловіками і жінками і виявлення причин даного феномену [16].

Активні суспільні трансформації суттєво змінюють усталені засоби життєдіяльності, суспільні норми та ідеологічні конструкції, що їх визначають. Із позицій інституційної теорії сама економіка є сукупністю інститутів та інституційних обмежень, які мають тенденції до змін як в часі, так і в просторі. Тип моделі економіки характеризується відповідним інституційним середовищем, чутливо реагує на її зміни. З цим пов'язаний процес безперервного пошуку більш ефективної моделі економічного розвитку. Інститути формують стимули господарської діяльності, визначають економічну мету та способи їх реалізації як для суспільства в цілому, так і для індивіда. Ці трансформації активно вивчаються на різних рівнях, формуються і розвиваються нові наукові напрямки, що мають на меті осмислити та висловити ці зміни. Одним з таких напрямків стала теорія гендеру. Її розвитку мають сприяти роботи по вивченню ринку робочої сили в Україні

з позицій гендерних відносин в суспільстві та їх впливу на добробут населення, що тісно пов'язано із нашими дослідженнями.

IV. Висновки. В Україні поняття гендерної рівності тільки починає набувати своєї актуальності. Чинне законодавство України, було приведене у відповідність до основних положень конвенції Міжнародної Організації Праці за № 156 прийняте у 2000 році. У 2001 році державою здійснена постанова Кабінету Міністрів України «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприйняття впровадження гендерної рівності у суспільстві на 2001–2005 роки».

Це зумовило потребу в узагальненні корпусу знань, об'єднаних під назвою «теорій гендеру», у цілісному баченні функціонування гендеру у певній суспільній ситуації, систематичному викладанні основних положень [15].

На даний час виникла нова потреба, пов'язана з необхідністю систематизації окремих чинників, які мають найбільший вплив на подолання гендерної нерівності на ринку робочої сили України.

1. *Близнюк В.В.* Гендерні відносини в економічній сфері // Основи теорії гендеру. Навчальний посібник. – Київ: Видавництво «К.І.С.», 2004. – С. 329–353.

2. *Вебер М.* Избранные произведения. – М.: Наука, 1994. – 704 с.

3. *Вернадский В.И.* Несколько слов о ноосфере. // Успехи современной биологии. – Вып. 2. – 1944. – Т. XVIII. – С. 117.

4. *Вітков В.Ю.* Людина і світ. (Старшокласникам і абітурієнтам) / Худож. оформ. В.С. Колдуненка. – К.: Феміна, 1995. – 176 с.

5. *Гречаник В.П.* Інвестиції як фактор нагромадження основного капіталу та зростання економіки України // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. д.е.н., проф. Литвина Б.М. – Тернопіль: Принтер-інформ, 2005. – С. 12–18.

6. Жіночі права. Крок за кроком: Практичний посібник з використання міжнародного закону про права людини і механізмів захисту права жінок у контексті прав людини / Пер. з англ. М. Корчинська, Л. Малець. – К.: Основи, Видання організації «Жінки, закон і міжнародний розвиток» та Проекту «Захист прав жінок» організації «Нагляд за дотриманням прав людини», 1999. – 249 с.

7. *Киосаки Р.Т., Летчер. Ш.Л.* Квадрант денежного потока. – Ужгород: Світ, 2001. – 192 с.

8. *Ляшенко Л.И.* Хозяйственная этика как составляющая институциональной среды. // Постметодика. – № 2–3 (40–41). – 2002. – С. 97–101.

9. *Мильнер Б.* Фактор доверия при проведении экономических реформ // Вопросы экономики. – 1997. – № 4 – С. 27–38.

10. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 17.
11. Олейник А. Издержки и перспективы реформ в России. Институциональный подход // Международная экономика и международные отношения. – 1997. – № 12. – С. 25–36.
12. Семенов В.Е., Белоус И.Ю. Необходимость и возможности переподготовки и повышения квалификации рабочей силы высшей квалификации в условиях переходного периода экономики в Украине. // Постметодика. – 2001. – № 5 (37) – С. 88–91.
13. Сточник А. М., Женское медицинское образование. БМЄ Том 8., Издание третье, М.: Советская энциклопедия. 1978. – С. 210–216.
14. Таран Л.В. Як уникнути гендерних стереотипів у ЗМІ. // Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість: Практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ / Ред.-упоряд. Н.М. Сидоренко. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 13–18.
15. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. // Незалежний культурологічний часопис. – Львів, 2000. – Число 17. – С. 22–29.
16. Bern S.I. The measurement of psychological androgyny // Journal of Consulting and Clinical Psychology, 42. – 1974. – P. 155–162.
17. Gimpelson V., Lippoldt D. The Russian Labour market: Between Transition and Turmoil.- Rowman and Littlefield. 2001. – P. 13–15.
18. Hartman H. Capitalism, patriarchy and job segregation by sex // 2.R. Eisenstein (ed), Capitalist Patriarchy and the case for socialist feminism. – New York: Montly Review Press. 1979. – P. 121–126.
19. Walby S. Theorising Patriarchy, – Oxford: Black well. 1990. – 128 p.
20. Walby S. Gender segregation at work. – Milton Keynes. Philadelphia: Open University. – 1998. – 85 p.

In this article the author analysis period new technologies and culture transformation in what at these moment is situated manking , be one of last stage in turn similarity transformation creating and foming society.